

**KNIAŻ** (237) *sb m*

**kniaź** (234), **knieź** (3); kniaź : knieź *LibLeg* (17 : 3).

**kniaź** (147), **kniaż** (73), kniaź, knieź *a.* kniaź, **knieź a. kniaz, kniez** (17); kniaź *OrzQuin* (2), *GórnDworz*, *BiałKaz* (3), *StryjWjaz*, *StryjKron* (128), *KochJez* (4), *ActReg*, *SarnStat* (4), *VotSzł*; kniaź *BielKron* (71), *MycPrz*, *PaprpPan*; -ź *a.* -ź *a.* -z *MetrKor* (2); -ź : -ź *a.* -z *LibLeg* (2 : 15).

*a jasne (w tym 6 r. błędne znakowanie); tekst nie oznacza é.*

*sg N* kniaź (119). ◊ *G* kniazia, kniaża, kniazia (43). ◊ *D* kniaziewi, kniazewi (8), kniaziewi, kniażewi (5); -owi *SarnStat*; -u *StryjKron*; -owi : -u *BielKron* (7 : 4). ◊ *A* kniazia, kniaża (23). ◊ *I* kniaziewi, kniażewi (7). ◊ *L* kniażewi (1). ◊ *V* kniaże, kniaziewi (3), kniaziewi (1); -e *BielKron* (2); -e : -u *StryjKron* (1 : 1). ◊ *pl N* kniaziewi, kniażewi, kniaziewi (6), kniaziewi (3); -owie *BielKron* (2), *StryjKron* (3); -owie : -i *LibLeg* (1 : 3). ◊ *G* kniaziewi, kniażewi (8), kniaziewi (1) *LibLeg*; -ów (1), -(o)w (7). ◊ *D* kniaziewi (1), kniaziewi (1) *LibLeg* (1 : 1). ◊ *A* kniaziewi (3). ◊ *I* kniaziewi, kniażewi *LibLeg* (2), kniaziewi (1), kniażewi (1); -ami : -mi *StryjKron* (1 : 1).

*Sł stp w innym znaczeniu, Cn notuje, Linde XVI(XVIII) – XVIII w.*

1. *Książę na Rusi i Litwie, władca, panujący; tytuł arystokratyczny na Rusi i Litwie; magnus dux, princeps, rex aut regulus apud Moscos Cn* (229) : iechał mu [kniażewi wielkiemu] po prawey stronie Scheal Krol Tátárki [...]. Po lewey stronie dwa Kniażewi młodzi jego przyrodzeni *BielKron* 435, 429, 434v; z Xiążąt Wareckich infzy Kniażewi od Ikorá aż do dziłieyszego wielkiego Xiążá Moskiewkiego nową sie genealogią poczęli. *StryjKron* 120, 385, 421; *KochJez* A4v, B2v.

*W połączeniu z imieniem własnym i (lub) przymiotnikiem od nazwy miejscowej (który również może pełnić funkcję imienia własnego) [kniaź + określenie (104), określenie + kniaź (10), określenie + kniaź + określenie (26)] (140):* *MetrKor* 57/120v, 59/282v; przyjechały wżadnyczi Knyaza Fyedora Michayelowycza. *LibLeg* 11/155, 11/61, 94v [2 r.]; nád tą rzeką dwa zamki są/ Ierom y Thumen/ Kniażewi Iuhorńkich/ poddane Kniażá wielkie<sup>80</sup> *BielKron* 433v, 433v, Llll4, Mmmm2; *BiałKaz* M2 [2 r.]; *StryjWjaz* A3v; *PaprpPan* Cc2v; Praxedis Pánná wielebna Prudentiułza Rzymiániná (nie mowi Rechwoldá Wafziłá Kniażewi Połockoho) Corká *StryjKron* 275; Wotowáli iedni ná [...] Olelká Włodimirowicá/ Xiążąt Słuckich przodká/ drudzy ná Koributá Sigmuntá Dimitrowicá Siewierńkiego y Zbáráńkiego Kniażewi *StryjKron* 567; Do Wielmożnego Kniażewi Alexandrá Połubinskigo Dzierzawce Wilkińskiego/ etc. *StryjKron* 707; á tak k niemu przyftáli Kniażewi Drucy z Zamkiem swoim Druckiem *StryjKron* 712; Tatarowie Prekopłcy ná Wołyń wtárgnęli [...] y Kniażewi Wifniewieckiego z Małżonką poimawszy do Hordy zawiędli. *StryjKron* 762, 185, 190, 240 [3 r.], 355, 360 (74); *KochJez* B2v [2 r.]; *SarnStat* 95, 1016. *Cf Wyrażenia, Zestawienia.*

*W połączeniu G sg z przymiotnikiem dzierżawczym od imienia własnego, występującym w składni zgody z rzeczownikiem nadrzędnym dla całego połączenia (całość funkcjonuje jako przymiotnik dzierżawczy) (2):* ále Krol Kniażewi Iuriowymi obietnicami [...] wblągany będąc/ nie tylko mu Belz wrocił/ ále też y Lubaczow zamek [...] przydał *StryjKron* 457, 597  *marg.*

*W połączeniu szeregowym (1):* niemáż w Polfcze Kniażewi/ Grofów/ áni Książąt żadnych: tym iednym słowem SZLÁCHTÁ/ wżyftek Naród y Gmin Polńkiego Rycérstwá sje zamyka. *OrzQuin* Q3.

W charakterystycznych połączeniach: kniaź dzisiejszy, młody, nadęty, poiman, sławny, zabity, z małżonką; corka kniazia (3), daniny, dzierzawa, hetmani, (na)rod (2), obietnice, poddany, powaga, przyjazd, rodzaj, siostra (2), syn(owiec) (2), tyraństwo, udział, urzędnicy, wola, zamki; kniazia pobić (zabić) (3), poimać (2), porażać, przyjmować, zhołdować; do kniazia oskarżyć, pisać, posłać (3), posły, (przy)jechać (3); kniaziewi(-u) podać się (2), poddany (2), posłać, przyrzekać; ku kniaziewi jechać; na kniazia najazd, wojnę podnieść, wyprawić się; od kniazia poimany; posłowie od kniazia; przymusić pod moc kniazia; przez kniazia wygnani, wzięcie; sprzymierzenie z kniazem, walczyć, zjednać, zwodzić wojnę; przed kniazia przyść, przyprowadzeni; być pod posłuszeństwem kniazia; rodzajem wyniść z kniaziew.

Zwrot: »kniaza wybierać« (1): Ná oštáthku/ zoštał Monárcha [...] Wízewołd Wołodymir/ ten wftáwił obyczáj iáko wielkiego Kniázá wybierác. *BielKron* 428.

Wyrażenia: »kniaź kijowski« [w tym: w połączeniu z imieniem (1)] (2): Chodził Stopolk Michael Kniáz Kijowłki ná Połowcow *StryjKron* 185, 185.

»kniaź litewski« [w tym: w połączeniu z imieniem (1)] [szyk 1 : 1] (2): Infze części Rułkich kráin dżierzá trzy wielcy Pánowie/ Pierwzjá część nawiętżá dżierzy Mołkiewłki Kniáz/ Drugá Litewłki/ Trzeciá Krol Polłki *BielKron* 427; *StryjKron* 577.

»kniaź moskiewski« [w tym: w połączeniu z imieniem (23)] [szyk 48 : 14] (62):*LibLeg* 11/46v, 60; wielką łzkodę poczynił [Witułt] kniázu Wásiłowi Mołkiewłkiemu *BielKron* 383; A też Mołkiewłki Kniáz nie ma łie zá podlejżzego od Papieżá álbo Krolá ktorego *BielKron* 429v, 404, 406, 426, 426v, 427 (32); *OrzQuin* Lv; *GórnDworz* Hh5v; *BiałKaz* L2v; *StryjKron* A6, 395 [2 r.], 416 [3 r.], 420, 502 (20); *SarnStat* 863, 1051; *VotSzl* B2v. Cf *Zestawienie*.

»kniaź oddzielny [= udzielny]« (1): Gdyż w Litwie y w Zmodzi ná on czás było iuż wiele domow zacnych możnych y rodowitych/ iáko byli Gaftołtowie Butrimowie/ [...] etc. Także Kniáziew oddzielnych Giedrockich/ Holfzáńłkich/ [...] etc. potomkow Wielkich Xiáżąt *StryjKron* 385.

»kniaź rezański« [w tym: w połączeniu z imieniem (3)] (6): ząwżdy łie Kniáz Rezáńłki piłáł wielkim Xiędze<sup>m</sup> iáko dżiż Mołkiewłki [!] *StryjKron* 395; Holhá Kniáz Rezáńłki cieść Koributow. *StryjKron* 497 marg, 395 [4 r.].

»kniaź ruski« [szyk 3 : 2] (5): *LibLeg* 10/95; Náiezdzáli do Ruśi porządnieyżá łpráwá/ Y zwodzili z Rułkimi Kniázmi woynę krwáwá. *StryjKron* 250, 265, 330, 365.

»kniaź twierski« [w tym: w połączeniu z imieniem (1)] (3): PÓtym Swidrigieł z nowu [...] Zebrał wżyftkę Rułką moc/ [...] Z Kniázem Twierłkim/ z Mołkiewłkim/ y z Miłtrzem Liłlandłkim Ciągnął w Litwę y z Cárzem wouiąc Kázáńłkim. *StryjKron* 582, 662 [2 r.].

Zestawienie: »wiel(i)ki kniaź« [w tym: w połączeniu z imieniem (28), z przymiotnikiem oznaczającym nazwę księstwa (33): moskiewski (28), rezański (2), kijowski, litewski, twierski] [szyk 56 : 31] (87):*LibLeg* 11/46v; Boże day zdrowie Kniázu temu wielkiemu *BielKron* 434v; Wielki Kniáze Mołkiewłki (wyliczájąc Tytuły) Zygmunt/ Lenart/ tobie czołem bijá *BielKron* 435; lecz temu nie dokońcá Herberłtyn dawa wiáry/ áby on [Dymitr] miał prołić pomázania ná krolełtwo/ gdyż łie piłze być wielkim Kniázem/ Bo ten Tytuł v nich wyłżly iest niż Krolém być *BielKron* 436v, 404, 406, 426v, 427v, 428 [2 r.] (47); *MycPrz* I C3v; ktorzy przyłzedwży rzekli/ iłz tobie wielki Kniáziew od tego Koniá łmierć podiác *StryjKron* 120; Ten Stopolk Michael wielki Kniáz Kijowłki czáłssu

pánowania fwego wiele fzkod poddánym bezwinnie poczynił *StryjKron* 185; Widziłz teraz Kniázie Wielki Dimitrze/ kto z nas rániey ná woynę wftáie. *StryjKron* 421; gdzie przybieżał do niego Kniáź wielki Micháyło Boryfowic Twierfki/ á Xięftwo iego Twierzycá podáło lię Kniázium Iwánu Wafilewicu Mołkiewfkiemu *StryjKron* 662, A6, 122, 140, 185 [4 r.], 395 [4 r.] (27); *ActReg* 30; *SarnStat* 863, 1051; *VotSzl* B2v. Cf *Szeregi*.

*Szeregi*: »książęta i kniaz« (1): Rułkie Xiążętá/ y Kniáz Mołkiewfki. iárzmo Tátárfkie zrzucili. *StryjKron* 416 marg.

»wielki kniaz i jedynowładziec ziem ruskich« [w połączeniu z imieniem] (1): Ihor Rurikowic Wielki Kniáz y Iedynowładziec Ziem Rułkich. *StryjKron* 121.

»wielki krol i wielki kniaz« [w połączeniu z imieniem] (2): thwardą na thołmi przifszyege vczynily y zwyelkym Crolem y zwyelykym Knyazem Sigmvnthem y fsinem yego mlodim wyelkym krolem y wyelkym knyazem Sigmvnthem Augvfthem. prawdziwie wbracztwie y wprzyazny mami bicz. *LibLeg* 10/95v.

»wielki kniaz (moskiewski) (z łaski bożej) wszej (a. wszytkiej) Rusi pan« [w tym: w połączeniu z imieniem (1)] (3): Do Krolá Polfkiégo piłze. Wałil Iwánowic/ wielki Kniáz z łáłki Bożey wżey Ruśi Pan/ etć. *BielKron* 429v, 434v [2 r.].

2. Ruski odpowiednik tureckiego tytułu „bej” w odniesieniu do Tatarów krymskich, u których nosili go naczelnicy rodów feudalnych (8) :

W *połączeniach szeregowych* (8): othim poradzywfsi ffy y ffinmy moymy Czarowyczy. y z vlani, knyazy, y fmvrzamy, y thwardą na thołmi przifszyege vczynily *LibLeg* 10/95v; yełlibich ya Czarz Sahibkyerey [...] od takowich rzeczi lyvdzy swich nyevymowal, yak sinow fwoych Czarowyczow, tak y vlanow y Knyezey y mvzs y wżech lyvdzy swich wyelkych y malich *LibLeg* 10/97, 10/95, 96v, 97v [2 r.], 98 [2 r.].

Cf **KSIĄDZ, KSIĄŻĘ**

ZCh